

ΕΕΜΠΣΟΘ

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ»

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ»

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΤΟΜΟΣ Α΄

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

2010

ΠΑΤΡΑ 2010

ISSN: 2241-0015

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ
ΤΟΥ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ»

ΤΟΜΟΣ Α΄

ΠΑΤΡΑ 2010

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ-ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΓΟΡΑΣ
ΣΩΤΗΡΙΟΣ ΔΕΣΠΟΤΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΤΕΡΕΖΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΦΙΛΙΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΥΛΗΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΜΑΝΤΖΑΝΑΡΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ

ISSN: 2241-0015

© ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Μέρος Α'. Μελέτες

Vassilios Adrahtas, <i>On the Incomprehensibility of God According to St John Damascene's The Exact Exposition of the Orthodox Faith: A Philosophical Inquiry from a Symbolic and Modal Logic Perspective</i>	15
Σπυριδούλα Αθανασοπούλου-Κυπρίου, <i>Ορθόδοξη παράδοση ή/και θεολογία της ανέλιξης; Ερμηνευτικές δυσκολίες στον καθορισμό της θεολογικής σκέψης του Νίκου Καζαντζάκη</i>	45
Athanasios Antonopoulos, <i>Paul the Apostle and Judaism. An Introductory Eastern Orthodox Approach to Modern Biblical Studies</i>	57
Σταύρος Γιαγκάζογλου, <i>Η παρουσία του Αγίου Νικοδήμου του Αγιορείτη στη θεολογική σκέψη του εικοστού αιώνα</i>	71
Σωτήριος Δεσπότης, <i>Η λειτουργικότητα του προοιμιακού ύμνου του Κατά Ίωάννη</i>	101
Απόστολος Καπρούλιας, <i>Θεολογικές και φιλοσοφικές προκείμενες της Χριστιανικής Ανθρωπολογίας</i>	131
Ελένη Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη, <i>Unity in Diversity A Reflection on First Corinthians 12</i>	147
Γεώργιος Νεκτάριος Αθ. Λόης, <i>Η θέση της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη Ρωσία (τέλη δεκάτου ενάτου – αρχές εικοστού αιώνα)</i>	157
Κωνσταντίνος Μαντζανάρης, <i>Η κοσμολογία των Καππαδοκών Πατέρων</i>	177
Αναστάσιος Μαράς, <i>Χριστολογικές αποκλίσεις εκκλησιαστικών συγγραφέων κατά τον 4^ο και 5^ο αιώνα</i>	201
Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου, <i>Ζητήματα ανεξιθρησκίας στον άγιο Νικόδημο τον Αγιορείτη</i>	227
Ηλίας Τεμπέλης, <i>Η αναίρεση της θεωρίας της μετεμψύχωσης και του άυλου χαρακτήρα του θείου στα έργα των νεοπλατωνικών σχολιαστών Ολυμπιόδωρου και Ηλία</i>	249
Χρήστος Αθ. Τερέζης, <i>Όψεις των όρων «Ένωσης» και «Διάκρισις» στον Μάξιμο τον Ομολογητή ως μία αντιπανθεϊστική πρόταση</i>	261
Vassilios Fanaras, <i>Stem Cell Research: Aspects from the Orthodox Christian perspective</i>	285

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

- Αδραχτάς Βασίλειος.** Δρ. Θρησκευολογίας και Δρ. Κοινωνιολογίας. Επιστημονικός συνεργάτης στο Τμήμα Νεοελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Sydney. Επιβλέπων διπλωματικών εργασιών στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Αθανασοπούλου-Κυπρίου Σπυριδούλα.** Δρ. Θεολογίας. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκουσα στη θεματική ενότητα ΟΡΘ61.
- Αντωνόπουλος Αθανάσιος.** Δρ. Θεολογίας. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50.
- Γιαγκάζογλου Σταύρος.** Δρ. Θεολογίας. Σύμβουλος στο Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Διευντής του επιστημονικού περιοδικού «Θεολογία». Μέλος ΣΕΠ στο Έλληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ60.
- Δεσπότης Σωτήριος.** Δρ. Θεολογίας. Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συντονιστής στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ51.
- Καπρούλιας Απόστολος.** Δρ. Φιλοσοφίας. Επιβλέπων διπλωματικών εργασιών στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.
- Κασσελούρη-Χατζηβασιλειάδη Ελένη.** Δρ. Θεολογίας. Επιστημονική συνεργάτις στην Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών της Ι. Μ. Δημητριάδος. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκουσα στη θεματική ενότητα ΟΡΘ60.
- Λόης Αθ. Γεώργιος-Νεκτάριος.** Δρ. Εκκλησιαστικής Ιστορίας Σλαβικών Εκκλησιών. Μέλος Ι.Ε.Θ.Π.-Καριπείου Μελάθρου. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ51.
- Μαράς Αναστάσιος.** Δρ. Θεολογίας. Διδάσκων στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Θεσσαλονίκης. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50.
- Μαντζανάρης Κωνσταντίνος.** Δρ. Θεολογίας. Διδάσκων στην Ανώτατη Εκκλησιαστική Ακαδημία Θεσσαλονίκης. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50.
- Παπαθανασίου Αθανάσιος.** Δρ. Θεολογίας. Μέλος ΣΕΠ στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ51.
- Τεμπέλης Ηλίας.** Δρ. Φιλοσοφίας. Επίκουρος Καθηγητής Φιλοσοφίας στον Τομέα Ανθρωπιστικών και Πολιτικών Επιστημών της Σχολής Ναυτικών Δοκίμων. Συντονιστής στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΕΛΠ22.
- Τερέζης Αθ. Χρήστος.** Δρ. Φιλοσοφίας και Δρ. Θεολογίας. Καθηγητής στο Τμήμα Φι-

λοσοφίας και Κοσμήτωρ της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Πατρών. Ακαδημαϊκός Υπεύθυνος του Μ.Π.Σ. «Σπουδές στην Ορθόδοξη Θεολογία» στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50.

Φανάρας Βασίλειος. Δρ. Θεολογίας. Επιβλέπων διπλωματικών εργασιών στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο.

Φίλιας Γεώργιος. Δρ. Δρ. Θεολογίας. Καθηγητής και Αναπληρωτής Πρόεδρος στο Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών. Συντονιστής στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και διδάσκων στη θεματική ενότητα ΟΡΘ50.

Ασπρούλης Νικόλαος. Υποψήφιος δρ. Φιλοσοφίας στη Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου. Επιστημονικός συνεργάτης στην Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών της Ι. Μ. Δημητριάδος και στο επιστημονικό περιοδικό «Θεολογία».

Παναγόπουλος Σπύρος. Υποψήφιος δρ. Βυζαντινής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Stem Cell Research: Aspects from the Orthodox Christian Perspective¹

Περίληψη

Έρευνα στα βλαστοκύτταρα: Απόψεις από την Ορθόδοξη Χριστιανική προοπτική

Σε αυτό το σύντομο άρθρο επιχειρείται να εξετασθεί ακροθιγώς το θέμα της έρευνας στα βλαστοκύτταρα υπό το πρίσμα της ορθόδοξης χριστιανικής ηθικής άποψης. Όσοι είναι υπέρ της χρήσης των εμβρυϊκών βλαστικών κυττάρων αναγνωρίζουν ότι ισορροπούν στο ηθικό δίλημμα ανάμεσα στην καταστροφή των ανθρώπινων εμβρύων, από τη μία, και τη θεραπεία των ασθενών που ήδη ζουν, από την άλλη. Όμως, η καταστροφή των ανθρώπινων εμβρύων δεν είναι αποδεκτή σε οιοδήποτε είδος έρευνας και θεραπείας από δεοντολογική άποψη. Αντίθετα, η χρήση των σωματικών (ενήλικων) βλαστικών κυττάρων στον τομέα της έρευνας και της θεραπείας θα ήταν μια ευπρόσδεκτη εναλλακτική επιλογή και ηθικά αποδεκτή πρακτική.

Λέξεις-Κλειδιά: Έρευνα στα βλαστοκύτταρα. Εβρυονικά και μη-εβρυονικά (ενήλικα-σωματικά) βλαστοκύτταρα. Ανθρώπινο έμβryo. Ανθρώπινο σώμα-πόνος-θεραπεία-θάνατος. Ορθόδοξη Χριστιανική ηθική. Βιοηθική (αφηγηματική). Κρυο-συντήρηση. Πνευματική θεραπεία.

1. This paper has been presented at the Scientific Meeting: “Stem Cells, existing practice and future perspective”, on 29th October 2010 in Sarajevo, Bosnia–Herzegovina. I sincerely thank the Cryo-Save Group for the invitation to participate in this event and the whole scientific information provided regarding cryo-preservation of the umbilical cord blood and tissue stem cells.

Abstract

In this short paper I want to throw a little light on *Stem Cell Research* from an Orthodox Christian ethical point of view. Those who are in favour of embryonic stem cell research recognize that they balance in the moral dilemma between the destruction of human embryos and the treatment of already living patients. But, the destruction of human embryos is not acceptable in any kind of research, treatment and therapy from an ethical point of view. In contrary the use of somatic (adult) stem cells in research and therapies would be a welcome alternative choice and ethically acceptable practice.

Keywords: Stem cell research. Embryonic and non-embryonic (adult-somatic) stem cells. Human embryo. Human body-pain-healing-death. Orthodox Christian ethics. Bioethics (narrative). Cryo-preservation. Spiritual therapy.

Introduction

Many scientists, coming from human and law sciences mainly, ask often why theologians are dealing with biological issues. An answer could be that “*these issues of Genetics and Biology and specifically the research in stem cells interest each thinking member of society and no exclusively bio-scientists*”.² Moreover, these issues are of great interest for the ecclesiastical leaders and theologians because their decisions are extensively respectable and influence the faithful. Thus, Orthodox Christians -as members of the Ecumenical body of Christianity- are expected not only to present their aspects, but also to listen to the scientists and theologians of other denominations and religions.

However, the Orthodox Church does not ‘speak’ only with Synodical or Episcopical circulars. The official texts of the Special Synodical Committees do not constitute binding decisions for the faithful people. They are more or less directives that have an advisory and not an obligatory character. Recently, Archbishop of Athens Hieronymus stressed relatively that “*we*

2. K. Triantafyllidis – E., Kouvatzi, *Human Genetics*, Thessaloniki 1992.

still do not need a new volume of decisions in our library, but our interest is to incarnate into practice those usefully reported”.

An event (narrative bioethics) ³

I will narrate a real event that I experienced in one of my classes and deeply affected my opinion and my approach on the treatment with stem cells.

During a television broadcast in a local channel in 2001, I spoke for the therapeutic cloning and I condemned any use of human embryonic stem cells. The next day in school, I received the congratulations of my students on my “glorious” presentation; even if they had not understood a word of what I would have said. Then, unhelpfully, I had the first reaction from a foreigner student who was born in Russia. He raised his hand and he expressed his disagreement with my opinion. To be honest, I was surprised; while he could not speak Greek well enough; he had the audacity to disagree with my views.

He explained to us that he had been an athlete of judo that was removed from the national team of the 2004 Olympic Games in Athens, because he was diagnosed to suffer from a type of hepatitis. He had caught the disease from unprotected sexual intercourse in Russia. His aspect on stem cells was the following: *“I don’t care how much fetuses, - if they are fetuses- will be destroyed, it is enough for me to find a cure and gain my life again”.* It was precisely at that moment that I came face to face with a patient in my class, who explained to me -in his way- the ethical dilemma about the destruction of embryonic stem cells and the right of the adult patient to be cured with the new achievements of genetics.⁴

Body and healing

3. See about narrative bioethics: Hilde Lindemann Nelson, «Stories and their limits: Narrative approaches to bioethics», Routledge, 1997 και T. Greenhagh, B. Hurwitz, «Narrative based medicine: Dialogue and discourse in clinical practice», 1998, Hille Haker, “Narrative Bioethics” ch.23 in Christoph Rehmann-Sutter, Dietmar Mieth, Marcus Duwell, Bioethics in Cultural Contexts, *Reflections on Methods and Finitude*, ed. Springer, The Netherlands 2006, p. 353.

4. Christoph Rehmann-Sutter, «Why care about the ethics of therapeutic cloning», *Differentiation* (2002), 69:179-181.

The discussion on the stem cells contains words as “treatment” and “cure”. These terms refer to the body and they do not seem to have any spiritual and eschatological character or dimension. Human pain and illness play an important role in our ethical teaching. Jesus Christ focused on healing the sick, and he was very sensitive to human pain. His miracles teach us that healing should not only be considered in a spiritual way for our salvation, but also as merely serving the human body.

Any research that intends to heal the human bodies is ethically acceptable. But, those who are in favour of (embryonic) stem cell research recognize that they balance in the moral dilemma between the destruction of human embryos and the treatment of already living patients. Consequently, some of those who support the acceptance of therapeutic stem cell research put forward arguments centring on the moral status of human embryos at the blastocyst stage. For them, the issue is not simply the balance between the dignity of embryos and the problems of future patients, but the idea that the blastocyst has an absolute right to live. Importantly, however, this can be overcome in the context of the need for the treatment of other humans. Patients are persons with defective bodies who desperately seek treatment. Human fetuses have moral dignity, but their dignity is not equal to the moral right of a patient who is already alive.

Death

The excessive reactions of persons toward such questions, as illness, are connected with the fear of death. When we hear a diagnosis from a doctor about a serious illness, we try with anxiety to verify if we are told the bare truth or there is something more that is hidden. We face the prospective of death with horror. The fear of death can be interpreted sociologically. The accumulation of material goods, the health insurances, the pension, the deposits etc, in their depth conceal the confrontation of becoming old and the uncertain conditions towards our death. Furthermore, even the spirit of capitalism and socialism are not independent from the fear of death. Thus, apart from the healing of the illness, there is an urgent need for existential and spiritual therapies, which would overcome the psychological, existential and social problems created by the fear of death. The importance of human life demands a “*spiritual therapy*”

that is necessary for each illness.⁵

Orthodox Christian perspective

Orthodox Christian theology teaches that human life begins from the very moment of conception. The respect on human life from this point does not allow us to accept: a. the manipulation on human embryos, b. the destruction of supernumerary embryos from In-Vitro Fertilization (I.V.F.), c. the destruction of blastocyst.

The acceptance of the use of embryonic stem cells for research and therapeutic purposes is obviously in contrast with the teaching of Christian ethics, which respect the human foetus from the very moment of conception.⁶ The medical opinion that the use of foetuses up to the 14th day after insemination or conception, for research and experimental purposes is permitted and it is not immoral, is also in opposition to Christian ethics. This approach does not regard human foetus as an entity with immortal and eternal prospects, thus having the full rights of a human being. *“Today the human body is approached by medical staff in a mechanistic way. Attention given only to the human body, ignoring the soul and body union, suggests an anthropology that is different to Christian. Christian ethics is focused on the human person. Respect for the human person presupposes respect for the freedom of human existence and the absence of utilitarian practice.”*⁷ The same argument is presented when the foetus is treated only, as a *“potential human person”*.

The scepticism, therefore, is not based on a permanently conservative or negative attitude, but on the respect of the human person and the sanctity of human existence. The basic rule of moral behaviour is *“that the human is not the cause of his existence, but he has it on loan”*⁸. Thus, humans by manipulating the foetus go beyond the limits and play the role of God, any kind of God.

An acceptable Christian ethical confrontation is to respect embryos as human beings and to find other ways to heal the human pain and suffering. On September 2005, I suggested with my paper in a European Conference

5. Bishop of Naupactus Hierotheos “The illness as an existential event” <http://www.tovima.gr/default.asp?pid=46&ct=122&artId=270732&dt=30/08/2009>

6. Holy Synod of Church of Greece, “About Cloning”, 17th August 2000.

7. George Mantzaridis, «Bioethics – the ethics of globalization», *Indiktos*, vol. 14, p. 30.

8. Maximus the Confessor, *Patrologia Graeca* 90, 893C.

in Holland that: “Another concept is the cryo-preservation for 20 years of the umbilical cord of the newborn or blood from the placenta in order that, should a problem arise, the person could receive cells from there for treatment.”⁹

We respect the fact that as human beings, we have bodies. Therefore, we seek for healing in a case of illness, but we often tend to forget that these bodies are part of the main Body of Christ, the Church.¹⁰ Thus, we should see the salvation in this eschatological and spiritual perspective. Our bodies are finite with respect to flesh, but eternal in the Body of Christ. The following aspects are significant and acceptable perspectives for our issue: «Our church honours the value of life as holy mystery even through infirmities, imperfections or serious illnesses, and embraces our suffering fellowmen as brothers and prompts our societies in expedition of love, kindness, sympathy, growth of centres and units of charity. The pain causes the love....The infirmity reveals the culture of ethics and not the theories of modern bioethical rationalism”.¹¹

Conclusively:

1. The Orthodox Church blesses and encourages the medical research for the healing of humans.
2. The destruction of human embryos is not acceptable in any kind of research, treatment and therapy.
3. The treatment of patients through the programmed death of another human existence, as human embryos in stem cell research, does not have the potential to become officially acceptable from an Orthodox Christian ethical point of view.
4. The use of somatic (adult) stem cells in research and therapies would be a welcome alternative choice and ethically acceptable practice.
5. The importance of human life demands a “*spiritual therapy*” that is necessary for each illness.

9. Vassilios G. Fanaras, Dr. theol., “Therapeutic Cloning: A dilemma between ethics and healing”, *Bioethica Forum*, No. 46, Sept. 2005, p.15.

10. 1 Cor.12:27, “Now you are together the body of Christ, and individually you are members of him.”

11. 15.5.2007, Bulletin Press of Holy Synod of Church of Greece “Relatively to the Opinion of National Committee of Bioethics for the Prenatal and pre-implantation diagnosis and the manipulation of foetus” http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/holysynod.asp?id=907&what_sub=d_typou

6. Our bodies are part of the main Body of Christ, the Church. We should accept that our bodies are finite with respect to flesh, but eternal in the Body of Christ.